

RESSENYES

La modernització i les seves incògnites: el malson de les multituds

Giovanni C. Cattini

HISTORIADOR

Damiano PALANO, *Il potere della moltitudine. L'invenzione dell'inconscio collettivo nella teoria politica e nelle scienze sociali tra Otto e Novecento*, Milano, Vita e Pensiero, 2002.

El final del segle XIX donà lloc a una modernització, la percepció de la qual fou un dels grans temes que caracteritzà les reflexions del naixent sector intel·lectual. Un dels trets d'aquesta modernització que més inseguretats engendrava era la irrupció de les multituds, la fenomenologia de la qual ocasionà una amplíssima sèrie d'estudis que anava de les novel·les a les noves ciències socials, com ara l'antropologia criminal i la psicologia col·lectiva, en relació mútua entre elles. El calat d'aquests pensaments i el seu pes en la societat mitteleuropea del període ha motivat, doncs, el monumental estudi doctoral de Damiano Palano, ara parcialment publicat per l'editorial Vita e Pensiero, de la Universitat Catòlica de Milà, en un voluminós llibre de sis-cents pàgines.

L'estudi de Damiano Palano, investigador a la mateixa Universitat Catòlica, reconstrueix els avatars de la codificació d'aquestes multituds i dels nous conflictes socials des de la perspectiva de l'escola italiana de

psicologia col·lectiva. No es descuida de l'ampli ventall de suggestions que provenien dels intel·lectuals europeus, en particular francesos, que es relacionaren força amb els seus corresponents italians, tal com explicà la professora Luisa Mangoni en el seu brillant assaig, *Una crisi di fine secolo* (1986), sobre l'emersió i l'acció dels intel·lectuals a l'última dècada del segle dinou. L'ampli interès dedicat al cas francès és la demostració de com l'Europa llatina troba en l'estat gal el referent imprescindible per comprendre'n les pautes culturals. En aquest sentit, l'estudi de Damiano Palano comparteix un lloc preferent entre els diferents estudis que reconeguts especialistes italians han fet de la cultura francesa del segle XIX: de l'obra esmentada de la professora Mangoni a aquelles de Regina Pozzi sobre intel·lectuals francesos (1978) i en particular la biografia de Taine (1995), sense oblidar l'anàlisi de Giuliana Gemelli sobre els científics socials i les institucions de cultura de la democràcia industrial (1997), o el treball de Michele Battini pel que fa a les contribucions reaccionàries i progressistes a la crisi de la democràcia (1995), entre d'altres.

En la seva obra, Palano segueix el camí de la meticulosa reconstrucció amb la qual els escriptors i els científics socials del període construïren una imatge de les masses que sobrevisqué a la seva època, malgrat que posteriorment els avenços de la psicologia i de la medicina en refutessin els fonaments. Per això abasta una cronologia que es mou des del principi del vuit-cents fins a les primeres dècades del nou-cents. En aquest fascinant viatge, l'autor fa un recorregut per les principals obres, tant literàries com científiques, que originaren no sols la unitària configuració d'una moderna plebs amenaçant l'ordre i la civilització, sinó el vertader problema de la supervivència en cada individu d'una dimensió psíquica amagada. La psicologia de les multituds descobria la nova figura de l'inconscient col·lectiu, un estat mental incontrolable i destinat a tornar a la llum, des de les profunditats d'un passat primordial, durant l'acció col·lectiva. En sintonia amb una ajornada bibliografia internacional, Palano subratlla com la reflexió contrarevolucionària, en una perspectiva d'ampla durada, té un paper fonamental en l'estructuració de la representació de les masses: la Revolució jacobina se sobreposa amb la vella iconografia del complot satànic per fer que el 1789 i el «terrible» 1793 esdevinguin un fenomen apocalíptic de possessió diabòlica. Aquesta barreja de jacobins i

dimonis –continua l'autor– fornirà el referent del qual sortirien totes aquelles descripcions de les multituds en revolta com ordes diabòliques. Aquestes imatges foren àmpliament explotades per la narrativa del vuitcents i trobaren en l'obra històrica *Origines de la France contemporaine* d'Hyppolyte Taine el seu punt de recolzament més documentat, mentre en *Germinal* d'Émile Zola (amb unes finalitats oposades a les de Taine i amb un *aggiornamento* d'unes representacions presents també en Victor Hugo), l'exemple literari més important. Ambdues obres, com remarca Damiano Palano, compartien un quadre explicatiu de les íntimes raons de l'acció col·lectiva on les turbes es convertien en les protagonistes de la narració i s'allunyaven de les anteriors imatges d'elements accessoris o marcs en què es desenvolupava el relat d'un protagonista individual. Els dos autors francesos, suggestionats per les anàlisis psiquiàtriques de distints imputats de la Comuna de París que s'havien divulgat durant els anys setanta, havien dibuixat, per tant, una concepció de la revolta política com a patologia social correlacionada amb un desordre mental i psíquic de vertadera follia. Aquestes intuïcions animaren tota l'escola francesa de psicologia col·lectiva que, igual que una vasta producció cultural de novel·les i *feuilletons*, reflectí la fragilitat de la Tercera República. Juntament amb això, els seus exponents més coneguts, entre els quals sobresortien Gabriel Tarde i Gustave Le Bon, donaven bona mostra de com percebien hostil la realitat i de la necessitat d'enfrontar-s'hi mitjançant l'elaboració d'unes teories profundament conservadores i antisocialistes.

D'altra banda, el context italià presenta com a pal de paller, i fins i tot precursor de l'escola de la psicologia col·lectiva en conjunt, el metge veronès Cesare Lombroso, que vertebrà la disciplina i les pautes de la metodologia investigadora. La recerca antropològica i la teoria de l'atavisme eren, segons el metge veronès, la gran clau explicativa de tot comportament desviant. Al costat de Lombroso s'aglutinà una escola que recollí personalitats tan diferents, per hipòtesi de treball i opcions ideològiques, com ara Enrico Ferri, Raffaele Garofalo, Giuseppe Sergi, Scipio Sighele i Guglielmo Ferrero. Aquests deixebles foren els qui divulgaren les teories del mestre, les milloraren i hi afegiren matisos importants que enriqueixen la força i els arguments de convenciment de l'heterogenia escola de la psicologia col·lectiva.

Amb *Il potere della moltitudine*, Damiano Palano ens dóna un imponent treball de recerca que ens mou àgilment dins l'enorme bibliografia que s'ha produït a les últimes dècades sobre l'argument de les multituds de diferents perspectives (sociològiques, literàries, científicopolítiques, històriques, psiquiàtriques, etc.). Així mateix, les llargues citacions en anglès, francès, alemany i, òbviament, en italià, enriqueixen el text d'un caràcter antològic de segura utilitat per al públic dels lectors exigents i dels investigadors en general. Tanmateix, l'autor fa una diligent catalogació de textos de l'època que ens ajuden a enfocar les línies de demarcació i de desenvolupament d'una disciplina que havia estat interpretada, a posteriori, com una simple reacció burgesa a la irrupció de les masses en la història o, d'altra banda, com una eina dels ideòlegs dels futurs règims totalitaris del segle XX. Altrament, les agudes reflexions que Palano fa al voltant de la invenció de l'inconscient col·lectiu, i de la psicologia col·lectiva en conjunt, contextualitzen com aquesta disciplina representa un important moment especulatiu sobre aquell mite de «progrés» i de «modernitat» que es filtrarà a les ideologies del nou-cents. Per això és fonamental l'inconscient col·lectiu per entendre la base del vincle polític i la possibilitat de neutralitzar-lo, o com argumenta l'autor: *«L'immagine dell'inconscio collettivo, prodotto anche dagli sforzi degli psicologi collettivi, era cioè l'icona deputata a raffigurare quella dimensione dell'agire umano che [...] costituisce la base più profonda –e forse anche indefinibile- del vincolo politico, ma era anche, al tempo stesso, una delle strade attraverso cui quella stessa potenza “miracolosa” poteva essere teoricamente neutralizzata, collocata all'esterno dell'apparente trascendenza dell'ordine politico, e trasformata nella molteplicità sfuggente da disciplinare e ricondurre ad unità.»*